

yazmabilim
Yazma Eser Araştırmaları Dergisi

Prof. Dr. İsmail E. Erünsal ile Söyleři

An Interview with Prof. Dr. İsmail E. Erünsal

Berat Açıl*
Sami Arslan**

Söyleři Tarihi / Interview Date
8 Ağustos / August 2025

ATIF© “Prof. Dr. İsmail E. Erünsal ile Söyleři.” Söyleři yapanlar: Berat Açıl
ve Sami Arslan. *Yazmabilim* 1/ 1 (Eylül 2025): 319–329.

* Boğaziçi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, berat.acil@bogazici.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1733-4077

** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, sarslan@
fsm.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0662-6632

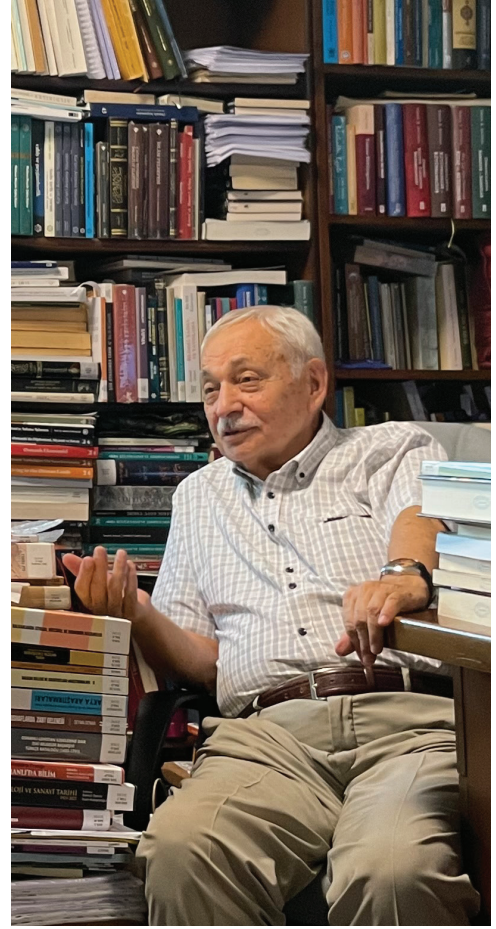
"Çalışmalarını İslam-Osmanlı kitap kültürü alanında yoğunlaştıran Prof. Dr. İsmail E. Erünsal halen Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'nin ilmi danışmanlığını yapmaktadır. Kitaplarından bazıları: *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (2020); *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane* (2020); *Osmanlılarda Kitap Ticareti: Sahaflar ve Kitapçılar* (2021)."

"Prof. Dr. İsmail E. Erünsal ile geçmişten bugüne Batı'da ve Türkiye'de İslam elyazması çalışmalarının serüvenini, yazma araştırmalarında karşılaşılan problemleri ve çözüm yollarını konuştuk."

Berat Açıl: Hocam dünyada İslam yazmalarıyla ilgili çalışmalara dair genel değerlendirmenizi merak ediyorum. Buradan başlayalım isterseniz.

İ.E.: Şimdi şöyle bir durum var: Ben eski dönem ve şimdiki dönem diye ayırıyorum. Şimdiden kastım son 15-20 yıl. Tabii eskiden bu işin yıldızları vardı. François Déroche, Adam Gacek, Jan Just Witkam gibi isimler tek tek yazmalar üzerine çalışıp kodikolojik incelemeler yapıyordu. Yazmaların fiziki özellikleri üzerine çalışıyorlardı. Kitabın kâğıdı, yazısı, mürekkebi, yazının cinsi vs. üzerine yoğunlaşıyorlardı. Şimdi kodikolojik araştırmalarda farklı disiplinlerden insanlarla işbirliği yapılıyor ve teknolojinin imkânları kullanılıyor. Mesela yazmalar üzerine çalışan biri ekibine bir tane kimya mühendisi, bir tane bilgisayar mühendisi de dâhil ediyor, kâğıt ve mürekkep üzerine çalışmaları bu uzmanlar eşliğinde yapıyor. Bunlar çok önemli.

Sonradan mesela Konrad Hirschler gibi Said Aljoumani gibi isimler artık yazmaları muhteva açısından incelemeye başladılar. Mesela sema kayıtlarıyla ilgili sadece Witkam'ın yazdıkları vardı. Konrad Hirschler ile Aljoumani'nin hazırladığı sema kayıtları veri tabanı muhteşem bir çalışma. 3000-4000 civarında girdi vardı en son baktığımda, şimdi kaç oldu bilmiyorum. Bir araştırmacı, sadece sema kayıtları veri tabanını inceleyerek çok güzel İslam yazma tarihi yazabilir yani. Bu imkânı sunuyor size, kurulan sistem. Eskiden böyle bir şey yoktu. Sema kaydını biliyorsunuz, okumuşsunuz ama o kadar... Şimdi tam anlamıyla yazmaların içine girildi denebilir.

B.A.: Hirschler ile Aljoumani Hamburg'taki Yazma Eser Çalışmaları Merkezi sayesinde bunları yapabildiler. Dolayısıyla burada kurumların da yazma çalışmalarına etkisinden söz etmek gerekiyor galiba.

İ.E.: Evet kurumların etkisi var ancak kurumlar da kendi kendilerine yapmıyor bunu. Kurumu yönlendiren insanlar var. Hamburg'taki merkez uzun bir zamandan beri vardı ancak Hirschler geçtikten sonra canlandı.

B.A.: Peki biraz da Türkiye'deki seyrinden bahsedelim yazma araştırmalarının. Hellmut Ritter, Ahmet Ateş, Nihad Çetin gibi isimlerin katkılarını nasıl görüyorsunuz?

İ.E.: Ritter de yazmalarının fiziki özelliklerine bakarak yazmaları değerlendiriyordu. Ritter'in *Oriens*'ta çıkan yazılarını okuyun, orada görüyorsunuz, nasıl büyük bir adam olduğunu. Nihad Çetin Hoca anlatırdı: Bir yazmayı alırlarmış, bir sayfasını açarak, "Hocam bu yazmanın tarihi ne olabilir?" diye sorarlarmış. Ritter de 40-50 sene farkla doğru tespit edermiş.

S.A.: Yazıya bakarak mı kâğıda bakarak mı söylüyor bunu?

İ.E.: Her şeye.

B.A.: Günümüzde artık yazma çalışanlar hem zarfa hem mazrufa yani hem fiziki özelliklere hem de muhtevaya bakmaya başladı.

İ.E.: Tabii ki. Şimdi bir yazmayı alıyorsunuz. Bakıyorsunuz ki yazmanın istinsah tarihi yok ama bir sema kaydı var. Sema kaydından ben bunu okutan kişinin biyografisini bulabilirim. Oradan da tarihini bulurum, kuvvetle muhtemel kitabın ismini bulurum, bu kitabı ne zaman okutmuş onu bulurum.

B.A.: Dolayısıyla soru sormayı öğrendik değil mi bu sayede?

İ.E.: Gayet tabii. İllaki kâğıdı tahlil etmeye gerek yok. Sema kaydından tespit ettik bütün hepsini.

S.A.: Nüsha tarihlendirmesi diyorsunuz siz buna.

İ.E.: Evet. Şimdi geldi bir nüsha elinize. Başı yok, sonu yok. En azından içindeki üç kayıttan işe yarar bilgiler çıkarılabiliyor. Eskiden biz bunu hiç bilmiyorduk. Biz okurken Nihad Çetin Hoca'dan duyardık ama sadece laf arasında geçerdi, ne olduğunu anlamazdık. Gerçi hâlen sema kaydını anlamış değilim. Yani bu işlere gençken başlayacaksınız, bir ömür vereceksiniz, 30-40 sene sonra biraz öğrendim ben bu işi galiba diyeceksiniz.

S.A.: Türkiye'de bu çalışmaları yürüten yukarıda zikrettiğimiz isimlerden sonra sizin çalışmalarınıza kadar alanda büyük bir boşluk oluşmuş. Bunun sebebi nedir?

İ.E.: Şimdi ben ihtiyaç dolayısıyla bu işe girmiş biriyim. Yani benim saham değil bu. Osmanlılarda kütüphanelerin ve sahafların tarihini yazdıktan sonra üçüncü kitap olarak Ortaçağ İslam dünyasında bu konuları anlatan bir giriş kitabı yazmaktı niyetim. Ama işin içine girince gördüm ki buradan çıkmak kolay değil. Sadece “verrak”ları araştırmak çok uzun bir zamanımı aldı. Ben yazmadan önce verrak kelimesi bilinmiyordu ancak gördüm ki verraklar olmasaymış, İslam dünyasının pek çok önemli kaynağı bugüne ulaşmazmış. Öyle önemli bir meslek grubu... Benim tek amacım insanların bunları öğrenmesi, çünkü Türkçe literatürde maalesef hiçbir şey yok. Gelelim büyük isimlerin arkasının neden gelmediğine... Aslında talebe yetiştirirlerdi ama talebe yoktu. Yanlarına biri gelip sorarsa söylüyorlardı o kadar... Daha da önemlisi yazmalara ilgi yoktu. Kütüphanecilik bölümleri açıldı programlarında bırakın yazmalarla ilgili dersleri, Osmanlıca bile yoktu. Ben İstanbul Üniversitesi’nde göreve başladıktan sonra o işi biraz canlandırdık.

B.A.: Yazmanın bizzat kendisini çalışma fikri Türkiye’de aslında yeni sanırım.

İ.E.: Eskiden sadece bibliyografik künyesi çıkarılırdı yazmaların. Şimdi büyük bir avantaj var. Elektronik ortama geçti yazmalar. İstifade edebiliyorsunuz. Ama dezavantaj da şu: İşiniz çok fazla şimdi. Halbuki şimdi oturup sabahtan akşama kadar çalışacaksınız, ancak böyle ilerleme kaydedersin. Yazmalar üzerine çalışan arkadaşlar belli koleksiyonlar üzerine çalışıyor gördüğüm kadarıyla. Belki yüksek lisans tez çalışmalarında olabilir bu ancak bence doğrusu dönem dönem çalışmak. Tabii asıl erken dönemdeki İslam elyazmaları üzerine çalışmak. Çünkü onları istinsah edenler gerçekten büyük alimler, okuduğunuz zaman görüyorsunuz istinsah kayıtlarını. Sonrakilerini yazan müstensihler, adam bazen satır bile atlıyor.

S.A.: Hocam yazma eserin üzerindeki kayıtların çok sonraları atılması gibi bir problem de var.

İ.E.: Tabii ki zaten onu bileceksin. Normal olarak yazma çalışmak kolay bir husus değil. Şimdi Türkiye Yazmalar Kurumunun kataloglarında bazı tarihlendirmeler var. Ben bakıyorum, yanlış mesela. Kitapta beşinci asra ait bir sema kaydı var. Hemen kitap için beşinci asırdır diyor. Halbuki müstensih, daha evvelki kitapta bulunan ifadeyi koymuş oraya. Yani bu çok yaygın bir şey. Bunu bilerseniz böyle tuzaklara düşmezsiniz. Bu arada bu katalogun bizim için büyük bir imkân olduğunu söylemeliyim.

B.A.: Tabii sizin bahsettiğiniz tuzaklar pek çok. Bu da tuzaklardan bir tanesi. Dolayısıyla her işe uygun bir usul belirlemek gerekiyor.

İ.E.: Öyle elbette. Erken dönem yazmaları üzerine çalışıp neşriyat yapacak biri için en önemli problem müellifin adını doğru tespit etmek. Birçok yazma başka müellif

adlarıyla neşrediliyor. Elli sene sonra biri çıkıp diyor ki, ona değil buna ait. Bir kısmı onu kasıtlı yapmış zamanında. Mesela Câhiz anlatıyor: “Ben çok güzel şeyler yazıyordum kimse kıymet vermiyordu. Ben de daha ünlü birinin adıyla yazıyordum, herkes sinek gibi üşüşüyordu üstüne” diyor. Sonra da zaman geçince Câhiz’in kitabı diye neşrediyor bu eser.

S.A.: Böyle pek çok uydurulmuş kitap var herhalde.

İ.E.: Tabii tabii... Bir de yazmalardaki bir başka problem şu: Bazı durumlarda kitabın müellifi hakikaten bilinmiyor. Adam kitabı almış, okumuş birinden. Ondan sonra da gitmiş başkasından da okumuş aynı kitabı. Ondan sonra o konuyu başka bir hocasıyla okumuş. Sonra oturmuş oradan yazmış, buradan yazmış, şuradan yazmış. Yeni bir kitap çıkmış ortaya. Şimdi diyorlar ki acaba bu kitap kimin kitabıdır? İkinci, üçüncü asırdaki kitaplarda o problem var yani. Böyle örnekler var. *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*’nin yakında çıkacak yeni baskısında bunun üzerinde durdum.

S.A.: Bu tip kitaplara müstakil bir isim veriliyor mu hocam?

İ.E.: Müstakil bir ismi yok.

B.A.: Gregor Schoeler’in kitabında sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş aşamalarında çeşitli örnekler veriliyordu.

İ.E.: Şimdi mesela ben bu işe girmeden önce anlayamıyordum. İmam Mâlik’in *el-Muvatta*’sını ele alalım. Beş farklı el-Muvatta var. Adam bir yerde okutmuş, oradaki talebeler yazmışlar. Gitmiş, öbür tarafta okutmuş, oradakiler de yazmışlar. Endülüs’ten gelmiş bir iki kişi, katılmış derslere, gidip orada okutmuşlar, böylece orada bir başka versiyon yayılmış. Şimdi aynı kitabın beş tane, altı tane versiyonu oluşuyor sonuçta. Bazı eserlerin yüzde altmış, yetmiş aynı. Ama yüzde otuzu, kırkı, bazen daha fazlası farklı olabiliyor. Çeşitli zamanlarda yazıp okuttuğu için hepsi de müellife ait olabiliyor. Talebe kitabı hocadan okurken hocaların ilavelerini derkenarlara yazıyor, onlar da daha sonra bir şekilde metnin içine katıyor.

B.A.: Burada elbette teorik bir soru da ortaya çıkıyor. Yazar kimdir, okur kimdir? Bunları İslam’ın klasik zamanları için aslında teorik olarak tartışmamız da gerekiyor bir yandan. Ama öncelikle bahsettiğiniz bütün süreçleri tasvir edebilmemiz lazım.

İ.E.: Yani kolektif yazarlık var üçüncü asırda. Birkaç kişi katkıda bulunuyor kitaba. Tabii bu tür çalışmalar şimdi yapılıyor ve Türkiye’de de büyük bir merak uyandı. Fakat bunun sistemli bir eğitim programı olması gerekli. Mesela sadece bu konulara hasredilmiş bir yüksek lisans programı.

S.A.: Hocam FSMVÜ’de yazma eserler üzerine bir anabilim dalı açmak için YÖK’ten onay aldık. En kısa zamanda faaliyete geçecek.

İ.E.: Yapabilerseniz çok iyi olur. Önce öğrencilere bu işin elif-basını, yani en temel meselelerini öğretmek lazım. Ondan sonra yavaş yavaş herkes kendi yolunu çizer. Ama evvela iyi ve sağlam başlangıç yapmak, bu işin üzerinde durmak lazım. Çünkü bu işi anlamak biraz zor. Şimdi mesela sema kaydını okuyorsunuz, okuyorsunuz, okuyorsunuz. Nasıl oluyor bu iş, anlamlandırmaya çalışıyorsunuz. Ben hep gözümde canlandırıyorum: Talebeler geliyorlar, okuyorlar, ezberliyorlar. Bazıları not alıyorlar, bazıları almıyor ama ezberliyorlar. Yani bir kitabı ezberlemek için üç dört sene devam ediyorlar o meclise ve ezberlerinde tutuyorlar o kitabı. Bir kısmı hep öyle devam ediyor, bir kısmı yazıyor üçüncü asırda, dördüncü asırda ama bir kısmı hep devam ediyor ezberden. Kaynakların söylediğine göre ezberinden otuz bin sayfa imla edenler varmış. Mesela rivayet ediliyor: Taberî, tefsirini yapmak için talebelerini toplamış. Daha evvelki kitabı on sene civarında sürmüş. Demişler ki bu kaç sayfa olacak? Otuz bin sayfa olur, demiş. Demişler ki yok bizim ömrümüz yetmez. Pazarlık etmişler, üç bin sayfaya indirmişler. Niye bu kadar fazla sayfa var? Çünkü Taberî anlatıyor, yazmıyor! Anlatıyor, talebeleri de anlatılanları yazıyor.

Bu meseleleri anlamak, çözmek hakikaten ciddi zaman istiyor. Mesela sema kaydının kıraattan, münaveleden farkı ne tam olarak? Bakıyorsunuz iç içe girmiş durumda. Bir yerden okuyup da öğrenmek kolay değil yani. Ben mesela münavele kaydı görmemiştim. Geçen iki tane rastladım. Kitabın adını, hocasının adını söylüyor. Mesela ben bilmiyordum münavele kaydında bunların olacağını.

Ben *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*’yi biraz da bunun için yazdım. Bu anlaşılması zor konuları anlaşılır şekilde anlattım. Bu kitabı en başta tarihçilerin, edebiyatçıların ve ilahiyatçıların okuması lazım. Bazı ilahiyatçı arkadaşlar geliyor konuşuyoruz. İmam Şâfiî kitabını ne zaman yazmıştır, diyorum. Şu tarihte yazmıştır, diyor. Nasıl yazmıştır, diyorum. İmam Şâfiî oturmuş yazmış, diyor. Maalesef okumuyorlar yazdıklarımızı.

S.A.: Peki hocam Osmanlı döneminde gördüğümüz kadarıyla herkes eser istinsah edebiliyordu. İstinsah kayıtlarından köle, kapıcı, talebe, âlim herkesin kitap çoğalttığını biliyoruz. Siz kitabınızda, ilk dönemlerde söz yazıdan üstün tutulduğu için yazmanın ayıplandığından bahsediyorsunuz. Acaba ilk dönemlerde bir kimse istinsah için birinden izin almak zorunda mıydı?

İ.E.: Öyle bir şey olmaz. O dönemde adam gidiyor medreseye, camiye, mescide, derse. Hoca anlatıyor, onlar da oturup yazıyorlar. İstinsah yapmıyorlar zaten. İstinsahlar daha

sonra çıkıyor. Yani istinsah, verraklığın ticari olarak gelişmesinden sonra ortaya çıkıyor. Birileri kitap aramaya başladığı zaman ortaya çıkıyor. Ondan önce kitaptan ziyade bilgiye ulaşmak için gidiyor adam. Yani, “Gideyim, şu hadisleri alayım” diyor, alıyor. Aldığı zaman da yazıyor. Bu arada parantez içinde söyleyeyim, ulemanın yazıları çok çirkin. Sema kayıtlarında görüyorum. Bir satır yazıyorlar altına. Eğri büğrü yazılar, hiçbir şeye benzemiyor.

Ben Buhârî’nin okutulduğu derslerde tutulan kırk elli sayfalık bir kayıt cetveline rastlamıştım. Kaydı tutan da İbn Hacer’in torunu. Gün gün okutan hocalar, derslere katılan talebeler... Derste olmayanların yanına özel işaretler koyuyor. Üç gün sonra dersi kaçıranlar için ders tekrarı yapıyor falan. O kayıtları gördükten sonra anladım ki bu iş çok ciddiymiş. Konrad Hirschler ile paylaştım bu kayıtları. O da şaşırdı ve böyle bir kayıtla ilk kez karşılaştığını söyledi. Sonra iki kişiye verdi, üzerinde çalışıp yayınladılar.

S.A.: Onların o dönem için pratik bir karşılığı var tabii, değil mi hocam?

İ.E.: Tabii, mesela bir talebe icazet istiyor, icazet vermiyor çünkü bir bölümü okumamış, eksik. Tamamladıktan sonra veriyor icazeti.

B.A.: O zaman hocam buradan anlaşılan sema kaydı, münavele kaydı... Bunların hepsini tarihsel sıra ile ortaya koyup çalışmak gerekiyor.

İ.E.: Elbette. Doğrudan yazmaların kendisi üzerine çalışmak lazım. Doğrudan yazma ile temas kurmazsanız ne oluyor? Şimdi herkes diyor ki bir yazma besmele, hamdele, salvele ile başlar. Ne alakası var? Hamdele ile başlayan yazma görmedim ikinci asırda, üçüncü asırda. Bunlar sonraki gelişmeler. Ama bu genele teşmil ediliyor, sanki bir kuralmış gibi söyleniyor. Bunun için yazmalar üzerinde çalışmalıyız.

B.A.: Dedığınız gibi bir usul belirlenmeli hocam.

İ.E.: Tabii. Bunu kurumlar yapacak. Gelip çalışacak kişi ilahiyatçı mı? Onun donanımı belli, eksiklerini kapatmak üzere bir program uygulanacak. Edebiyatçı da geldiyse onun da birikimine ek olarak hangi konularda eksikleri varsa onlar giderilecek.

S.A.: Hocam konuyu biraz değiştirip kataloglama meselesine gelmek istiyorum. İyi hazırlanmamış bir katalog araştırmacıya pahalıya mal olabiliyor bazen. Sizce ideal bir katalog nasıl olmalı?

İ.E.: Önce şunu baştan söyleyeyim: Kataloglama çok zor bir iş. Aynı zamanda çok kolay bir iş. Şimdi TÜYATOK (Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu) başladığı zaman ilk bizi de oraya çağırdılar, gittik. Ben 2-3 ayda 30 tane kitap kataloglayabildim. Ama orada çok iyi Arapça bilen, Şam’da okumuş Selahattin albay diye biri vardı. Hızlı hızlı yapıyordu. Kataloglamayı hakkıyla yapayım dersiniz işiniz çok zor. Ama bir de genel katalog var Türkiye’deki şimdi.

Açıyorsun, aharlı kâğıt, aharsız kâğıt, yazısı normal nesih yazı, mürekkebi is mürekkebi diyorsun. Cetvelle de ölçüyorsun kitabı, bitti. O çabuk oluyor elbette ama esaslı bir katalog yapayım dersin o çok zor.

S.A.: Kataloglamada ele alınacak her konunun uzmanlarını bir araya getirmek gerek lazım, değil mi?

İ.E.: Onu ben bilemem, kataloglamayı yaptıran onu düşünecek. Fakat yapanlar için oldukça zor. Yani bazen bir kitabın müellifini bulmak için bir hafta uğraşabilirsiniz.

Katalogda esas, araştırmacıya fayda sağlamak olmalı. Şu ana kadar Türkiye'deki bütün yazmaların muhtasar bir kataloğu yapılmalıydı, biz bunda çok geç kaldık maalesef. Mesela İranlılar, İran'daki bütün kitapların kataloğunu yaptılar 30 ciltte. Türkiye Yazma Eserler Kurumunun öncelikli işi bu olmalıydı ama onlar kitap neşretmeyi tercih ettiler.

B.A.: Hocam şimdi muhtasar katalog yapmaya karar verdiler. O biraz hızlandırır işi. Eskiden mufassal yapmaya çalışıyorlardı. O zor bir iş tabii.

İ.E.: O lüzumsuz bir işti. Yani bir şairin divanıyla ilgili olarak tezkirelerde geçen bir bilgiyi ya da o şaire dair bir makaleyi, ansiklopedi maddesini alıp kataloğa koymanın bir anlamı yok ki... Bir de katalogdan bir kelime yazıp tarıyorsun, on sene evvel yayınlanmış bir kitabı da çıkarıyor karşına. Bunun da olmaması lazım. Sonuç olarak bir an önce muhtasar kataloğun bitirilmesi lazım.

S.A.: Peki mesela bir yazmanın üzerindeki kuyudat kaydının kataloğa ilave edilmesi de mi lüzumsuz?

İ.E.: O ayrı bir şey. Ama o da ikinci safhada yapılacak iştir. Yani bir adam gelmiş, açlıktan ölüyor. Sen diyorsun ki bu adama güzel bir pasta yapsak iyi gelir. Pasta üç saatte yapılıyor. Adam ölecek. Önce ekmekle su versek daha iyi olmaz mı? Adamcağıza biraz can gelsin. Bizim durumumuz bu. Bize ekmekle su lazım öncelikle. Bana doğru bir şekilde eserin ismini, müellifin ismini ve tabii yazmanın fiziki unsurlarına dair bilgileri ver. Öncelik bunlar olmalı. Kuyudatla ilgili bir de şunu söyleyeyim: Sema, mütalaa ve kıraat kayıtları dışında diğer kayıtlar aslında bize pek fazla bir şey söylemiyor benim gördüğüm kadarıyla. Tabii bu faydasız demek değil, faydalı elbette. Bir kişinin koleksiyonunun üzerinde aldığı kayıtlardan bir şeyler çıkıyor ama bunlar biraz daha yan çalışmalar. Mesela temellük kayıtlarının %70-80'i hiçbir işe yaramıyor. Niye yaramıyor? O adamları tanımıyoruz ki... Tanınanlar belli zaten.

B.A.: Hocam belki de bir nevi meratib yapmak lazım önem sırasına göre ve o şekilde çalışmak lazım bu kayıtları. Bu bahsettiğiniz kayıtlar mütalaa hariç Osmanlı'da çok görülen kayıtlar değil bu arada zaten.

İ.E.: Sema kaydı hiç yok. Mütalaa da çok azdır Osmanlı'da. Biri kitap okumuştur. O da o klasik anlamdaki mütalaa değil yani. O tür bir kayıt yok Yani bizde kayıtların önemine göre bakarsak telif kaydı önemli elbette. Fakat telif kaydı son derecede az. Telif kayıtlarının yüzde doksanı istinsah kayıtlarından çıkıyor. Kitabı istinsah eden telif kaydını da alıp koyuyor. Bazen de telif kaydı ile istinsah kaydı karışıyor. Ondan sonra sema, kıraat, imla kayıtları var. Ama imla kaydı daha az. Rivayet zincirlerinde geçiyor. Bu kitabı imlaen okutan, diyor veya kitabın başında yazıyor imlaen diye. Bu tür kayıtlar birinci derecede değerlendirilebilir. Ondan sonra temellük kaydı geliyor. Ben temellük kayıtlarını çok taradım. Mesela dördüncü asra ait temellük kaydı bir iki tane var. Altıncı asrın sonuna kadar da otuz kırk tane kayıt tespit ettim. Temellük kayıtlarının yüzde sekseninde tarih yok. Adam meşhur biri değilse çıkaramıyorsunuz kimdir diye. Böyle birtakım problemler var. Ama elbette her kaydın her kelimenin bir faydası var.

B.A.: Belki vakıf kayıtları bu anlamda daha faydalı olabilir hocam.

İ.E.: Vakıf kayıtları daha sonra oluyor. Erken dönem yazmalarında vakıf kaydı pek yok.

S.A.: Çünkü kitabın vakfedileceği kütüphaneler erken dönemlerde sayıca az. Dolayısıyla vakıf kaydı da yok diyebilir miyiz?

İ.E.: Kütüphane olması şart değil. Kitabı birine de vakfedebilir, medreseye de vakfedebilir, bir hocaya vakfedebilir. Ancak o tür şeyler ilk dönemlerde yok. Daha sonra başlıyor.

B.A.: Osmanlı'da 15-16. yüzyıldan sonra yaygınlaşıyor.

İ.E.: Tabii elbette. Bir arkadaş rastlamış, söyledi. Anadolu'da bir şehirde 4-5 kadın toplanıp Buhârî'nin 5 cildini tek tek satın alıp vakfediyorlar. Bunu hayır için yapıyorlar, kitap vakfetmek bir hayır yolu oluyor. Eskiden hayır yolu değildi bu, adam okuyordu, o kadar. Ama en erken kitap vakıf kaydı ne zamandır bilmiyorum, ona dikkat etmedim.

S.A.: Bir arkadaşımız benimle kitap vakfetmek üzerine doktora tezi hazırlıyor hocam.

İ.E.: O bulursa öğreniriz inşallah ancak dediğim gibi erken dönemde pek yok. Osmanlı dönemi kitapları gibi değil yani. Mesela Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki Kemankeş koleksiyonunda Kemankeş'in bir vakıf kaydı var, tam bir sayfa. Her kitabın başında da yazmışlar.

S.A.: Hocam sema kayıtlarının Osmanlı'da neredeyse hiç örneği yok. Ama Memlûklerde var. Osmanlı'ya geldiğinde kesilmesini neye bağlıyorsunuz?

İ.E.: Bunu bilemiyoruz çünkü Osmanlı dönemi en yakın dönem olmasına rağmen sistematik olarak hiç çalışılmadı. Çalışılması lazım. Ne çalışılması lazım peki? Öncelikle ilmiye teşkilatı. Osmanlılar medreseye gidiyordu. Peki sınıf geçiyor muydu? Geçiyordu. Nasıl

geçiyordu? Bitirdiği zaman diploma veriyorlar mıydı? Veriyorlardı. Peki elde hiç diploma var mı? Yok. Bir kurumsallık bir var mıydı, yok muydu? Böyle uzayıp giden sorularımız var ilmiye teşkilatına dair ve elimizde hiç de itimat edeceğimiz cevaplarımız yok maalesef. İlmiye tarihiyle ilgilenen meşhur arkadaşlarımıza soruyorum, onlar da bilmiyorlar. İslam tarihinde talebe hocadan okuyor. Kayıtların hemen hemen çok azında medrese adı geçer. Aslolan hoca çünkü. Medreseler kurulmuş ama kurumsal olmamış. Mesela Nizamiye Medreselerinden bir diploma var mı elimizde? Yok. İcazetler var, o da şahıstan icazetler, kurumlardan değil.

Biz öğrencim Prof. Dr. Bilgin Aydın ile terekelerde medrese öğrencilerinin okuduğu kitaplara dair bir makale yazdık. Gördük ki, kaynaklarda okunduğu belirtilen kitaplarla medrese talebelerinin terekelerinde çıkan kitaplar birbirini tutmuyor. Yani bu kitaplar okutuluyorsa o adamların terekesinde olması lazım, bu kitaplar değil mi? Ama çoğunda yok. Bu meselelerin derinlemesine çalışılması lazım. Ancak bizim ilmiye teşkilatı tarihimiz İsmail Hakkı Uzunçarşılı'da kaldı maalesef.

B.A.: Sizin söylediklerinizden hareketle genel olarak yazma çalışmalarında usul ve öncelikler gibi iki ana başlık çıkıyor hocam.

İ.E.: Önce bir yol haritası çizilmeli. Bu ilim dalı henüz daha Türkiye'de yerleşmedi. Önce okunması gereken kitapların bir listesi belirlenmeli. Daha sonra da neyin nasıl çalışılacağı tespit edilmeli. Batı'da İslam yazmaları konusunda yapılan çalışmalar maalesef Türkiye'de neredeyse hiç bilinmiyor. Onları mutlaka transfer edelim bu tarafa. Bunun için de iyi bir dokümantasyon gerekli. Konular madde başlıkları gibi tespit edilecek, o madde içinde girmesi gereken kitaplar, makaleler, tezler olacak. Çalışacak biri gelip oradan istifade edecek. Herkes kendi kendine bunları yapmaya kalkarsa başa çıkamaz. Bu dokümantasyon sistemiyle çalışma yapmak isteyen bir araştırmacının 6 ayı kurtulur yani. Dolayısıyla ekibin içine iyi bir kütüphaneci de şart.

B.A.: Hocam çok teşekkür ederiz. Bizim için çok ufuk açıcı bir konuşma oldu. Ben merkez olarak bir iş yaptığımızı sanıyordum meğerse bireysel çalışıyormuşuz. Onu fark ettim şimdi.

İ.E.: Tabii tabii. Merkez olarak çalışmak lazım. Yani ilk nesil köprü görevi görecek, siz eğileceksiniz, arkanızdan gelen talebeler bu köprüden geçecekler. Bu iş hep böyledir.

Fotoğraf: İslam Araştırmaları Merkezi, 8 Ağustos 2025. İsmail Erünsal, Berat Açıl, Sami Arslan.

Fotoğraf: Elif Derin

